



Προτού το νερό της λίμνης Βιστωνίδας γίνει... μεζονέτες, οι ανά τη χώρα μονές γέμιζαν το παγκάρι χάρις στα έσοδα από το real estate, το εμπόριο και τη χορήγηση δανείων

Μοναστήρια ΑΕ

Μπιζνες επί οκτακόσια χρόνια

ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΟΥΛΓΕΡΙΔΗ

Το 1756 ήταν μία από τις καλές χρονιές για τους καλόγερους στη Μονή Ντιμιόφας στη Μεσοπνία. Αξιοποιώντας την προνομιακή σχέση τους με την Παναγία αποδέχτηκαν για λογαριασμό της το κωρράφι που τους αφιέρωσε ο ντόπιος Παναγιώτης Πετράκης, «όσο και αν είναι, διά την υγείαν του παιδιού μου να το βοηθά η Χάρι της και να το κάνει ως θέλει και βουλεύεται με τους ευρισκομένους Πατέρες». Το 1798 μία επιστολή αντίστοιχης απόγνωσης έφτασε στη Μονή Χιλανδαρίου του Αγίου Ορους, περιέχοντας την επιθυμία ενός λαϊκού να καταθέσει εντόκος στο μοναστήρι το ποσό των 1.000 γροσίων. Μια δεκαετία αργότερα, οι μοναχοί της Βόνιτσας ανέβουν ένα κερι στον Θεό τους και ένα στον... Αλή Πασά, ο οποίος με φειράκι κατοχυρώνει τα σύνορα της Μονής Αγίας Παρασκευής. Οι απειλές του οθωμανού αξιωματικού είναι πάνω-κάτω οι ίδιες που ακούγονται και σήμερα από αγανακτισμένους νεοέλληνες κάθε φορά που πρέπει να χωρίσουν τα τσανάκια τους, ελλείψει εθνικού κτηματολογίου. Απειθυμόμενος κυρίως στους βλάχους της περιοχής που έβρισκαν τα πρόβατά τους διατάζει ότι, αν παραβιάσουν την ιδιοκτησία της μονής, τους «τρώγει το φίδι την καρδιάν», όπως υπενθυμίζει ο Δημήτρης Δημητρόπουλος στο συλλογικό έργο «Μοναστήρια, οικονομία και πολιτική» των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης.

Με αφιερώσεις πιστών, έντοκες καταθέσεις και την προστασία του κράτους στο πλευρό τους τα μοναστήρια είχαν εξελιχθεί στον μεγαλύτερο διαχειριστή real estate της οθωμανικής περιόδου, συνεχίζοντας την καλή παράδοση που είχε ξεκινήσει επί βυζαντινής αυτοκρατορίας. Σε μια εποχή όπου, κατά τα άλλα, όλα τα 'σκιαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκληραβιά, η Μονή Αγίου Παντελεήμονα Τήλου, η Μονή Λειμώνος στην Καλλονή Λέσβου και πολλές μονές της Σάμου παρέδιδαν απλά μαθήματα πολιτικής οικονομίας. Η αιμομικτική σχέση τους με το κέρδος θα φτάσει σε τέτοιο βαθμό ώστε το 1806 θα δικαιολογεί την κραυγή του ανώνυμου συγγραφέα της «Ελληνικής Νομαρχίας» ότι χρειάζονται δά-

σκαλοι, όχι τεμπέληδες και κλέφτες μοναχοί ή διεφθαρμένοι επίσκοποι.

ΓΗ, ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΗ ΓΗ. Αυτό που στην Τουρκοκρατία θα γίνει επάγγελμα, στη βυζαντινή αυτοκρατορία ξεκινά ως λειτουργήμα. Στο πλαίσιο της εκμετάλλευσης των κτημάτων τους, γράφει ο Κωστής Σμυρλής, της εκτέλεσης εγγειοβελτιωτικών έργων, κατασκευής και διακόσμησης κτηρίων, οι μοναχοί έδιναν δουλειά σε ανειδίκετους εργάτες και τεχνίτες. Με χρήματα της Μονής Βατοπεδίου (φράση που θα γίνει της μόδας ύστερα από κλιετίες) οι ντόπιοι κατασκευάζουν έναν πύργο στο Σέμαλο του Παγγαίου το 1330 και ρετουσάρουν το οικοδομικό προφίλ της Θεσσαλονίκης μετά τον Σεπτέμβριο του 1344. Με τον καιρό, ωστόσο, ο πειρασμός νικάει και τις τελευταίες αντιστάσεις μέσα στα κελιά. Οι μοναχοί το ρίχνουν στις «χρήσιμες επενδύσεις», εκείνες δηλαδή που αυξάνουν την έγγεια περιουσία τους. Από τη μια υποδέχονται τις δωρεές δημοσίων κτημάτων με τη βούλα του αυτοκράτορα και από την άλλη αγοράζουν αμπέλια, δάση και ελιές. Οι περισσότερες γαίες, πάντως, περιέρχονται στα χέρια τους

από τις αφιερώσεις των αμετανόητων, ευκολόπιστων και πάντα προδομένων λαϊκών.

Υστερα από την ιδιότυπη αναδιανομή εδαφών, η στιγμή για την ίδρυση μιας αγροτικής τράπεζας - έστω και στην πιο πρωτόγονη μορφή της - δεν αργεί. «Χρήσιμες για την οικονομία ήταν οι πιστώσεις που τουλάχιστον κάποια μοναστήρια κορηγόυσαν σε εμπόρους και πιθανόν και σε αγρότες», υποστηρίζει ο Κ. Σμυρλής. Παράλληλα, «τα μοναστήρια λειτουργούσαν και ως τράπεζες, παρέχοντας τη δυνατότητα σε κάποιους να αποθέσουν χρήματα και τιμαλφή προς φύλαξη... αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα θυρίδες θησαυροφυλακίου». Η χρονογέφυρα δεν σταματάει στα κελιά-μπιζνους. Επτά αιώνες προτού το off shore περάσει από τα φροντιστήρια αγγλικής στο νεοελληνικό λεξιλόγιο, τα μοναστήρια χρησιμοποιούσαν πλοία για να επικοινωνούν με τα μετόχια τους και για να μεταφέρουν από αυτά το αγροτικό πλεόνασμα, είτε στο ίδιο το μοναστήρι για τις ανάγκες του, είτε σε αγορές προς πώληση. Με τον τρόπο τους, συμμετείχαν στην τροφοδοσία των πόλεων, ειδικά της Κωνσταντινούπολης και της Θεσσαλονίκης.



Ο Κώστας Καραμανλής μεταξύ δύο μοναχών με τον Σεπτέμβριο του 2008. Ο ηγούμενος Εφραίμ (αριστερά) και ο «υπασιστής» του, μοναχός Αρσένιος, υποδέχονται τον τότε πρωθυπουργό στον Αθώ



Ο Γιώργος Παπανδρέου με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο τον περασμένο Οκτώβριο στις Καρυές. Πρώτος από δεξιά ο ηγούμενος του Βατοπεδίου



ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ



Ο Αλή Πασάς απειλούσε τους Βλάχους Βοσκούς που παραβίαζαν την ιδιοκτησία της προστατευόμενης του Μονής Αγίας Παρασκευής στη Βόνιτσα ότι «φίδι τούς τρώγει την καρδιά»



Βίαιες αντιδράσεις συνάντησαν ο Χαρίλαος Τρικούπης και οι επόμενες κυβερνήσεις που επικύρωσαν να αξιοποιήσουν την περιουσία των μοναστηριών για να αντιμετωπίσουν τη χρεοκοπία



Το πρόβλημα στέγασης των προσφύγων από τη Μικρά Ασία επαναφέρει στο προσκήνιο το ζήτημα της διαχείρισης των μοναστηριακών γαιών



Ο Εφραίμ (δεύτερος από δεξιά) κομίζει την Τιμία Ζώνη της Παναγίας στον καθεδρικό ναό της Μόσχας. «Αι πρεσβείαι» του Κρεμλίνου δεν στάθηκαν ικανές να επηρεάσουν την ποινική του μεταχείριση

Πώς τα μοναστήρια επιβίωσαν ως επιχειρηματικά κέντρα

Η «ευλογία» των Οθωμανών και το «Μνημόνιο» των Βαυαρών

Σύμφωνα με μία από τις πιο διαδεδομένες ιστοριογραφικές δοξασίες, τα μοναστήρια μπαίνουν στο μάτι του κυκλώνα μετά την Αλωση της Πόλης, όταν τα ασκέρια του Πορθητή θέλουν να βάλουν χέρι στ' αμπελία των καλόγερων. Η αντίθετη κερκίδα επιμένει ότι η προστασία των τελευταίων από τους Οθωμανούς είναι διαχρονική, ώστε να λειτουργούν «ως όργανα ελέγχου των χριστιανών υπηκόων στην ύπαιθρο», σύμφωνα με την περιγραφή του Φωκίωνα Κοτζιαγεώργη που περιέχεται στο κε-

Η Μονή Ταξιαρχών στη Σέρφιο στα τέλη του 18ου αιώνα δάνειζε στους κατοίκους του νησιού με επιτόκιο ευνοϊκότερο απ' ό,τι οι λαϊκοί

φάλαιο «Τα μοναστήρια ως οθωμανικές τοπικές ελίτ». Η αλήθεια βρίσκεται, όπως πάντα, στη μέση. Τα χριστιανικά μοναστήρια έχουν ανάγκη την προστασία, αλλά η νομιμοφροσύνη τους χαρακτηρίζεται επιφανειακή. Πολλές φορές καταφεύγουν σε έναν ισχυρό οθωμανό αξιωματούχο για να παρακάμψουν τους κατώτερους υπαλλήλους της αυτοκρατορίας. Φιρμάνι ο Αλή Πασάς; Μπουγιουρντί ο Ρούμελν Βαλεσί. Με ένα τέτοιο έγγραφο το 1823, εν μέσω Επανάστασης, αναγνωρίζει τα δεινά που έχει υποστεί η Μονή Ξενιάς «τόσον από τους κιαφέρνδες αποστάτας της Βασιλείας όσο και από τα πηγαινοερχόμενα ασκέρια και διαβάτας». Διατάζει λοιπόν να αφήσουν όλοι το μοναστήρι «απέφρακτον και ανενόχλητον τόσον από κονάκια και άλλα βάρη».

Όπως ανενόχλητα τα μοναστήρια πολλαπλασιάζουν την περιουσία τους και καθιερώνουν μια σχέση ιδιοκτητή - νοικιαστή με τους λαϊκούς. Ή, σε μια βελτιωμένη εκδοχή, εργοδότη και εργαζομένου. Εκοντας ενσωματωθεί στην πολιτική οικονομία της ευρύτερης κοινότητας προσφέρουν στους αγρότες γη, τροφή, απασχόληση, προστασία και πιθανότερες κοινωνικές ανόδους σε έναν βίαιο κόσμο, όπου καταδοκούν η απόμακρη κεντρική εξουσία

και οι τοπικοί άρχοντες. Η αγορά του ιδιοκτησιακού δικαιώματος, οι αφιερώσεις και οι δωρεές ακινήτων δημιουργούν τα μοναστηριακά βακούφια, αλλά την ίδια στιγμή οδηγούν στη συρρίκνωση του ζωτικού χώρου για τους απλούς καλλιεργητές. Τα έντοκα δάνεια είναι σπείριο των καιρών. Η Μονή Ταξιαρχών στη Σέρφιο στα τέλη του 18ου αιώνα δάνειζε στους κατοίκους του νησιού με τόκο 8 - 10%, ευνοϊκότερο δηλαδή απ' ό,τι εάν προσέτρεχαν σε λαϊκούς ή οθωμανούς αξιωματούχους. Το ίδιο μοναστήρι είχε ήδη επενδύσει σε ναυτιλιακές επιχειρήσεις, παράδειγμα που ακολούθησαν οι μονές του Αγίου Ορους, οι οποίες συνεταιρίζονταν με ιδιώτες για την κατασκευή πλοίων που θα μετέφεραν την πλεονάζουσα συγκομιδή προς πώληση. Παραείναι φιλελεύθερο για να είναι αληθινό, αλλά λειτουργώντας με επιχειρηματικά κριτήρια οι μονές συμμετείχαν στον κύκλο της οικονομίας. Όπως σημειώνει η Σοφία Λαίου, «συνεχώς διαχειρίζονταν σημαντικά χρηματικά ποσά προερχόμενα από ενοίκια γαιών, την εμπορευματοποίηση της σοδειάς, δωρεές ή και από δάνεια, τα οποία επαναπροωθούνταν στις τοπικές οικονομίες με τη μορφή δανείων, επενδύσεων, παίχνοντας έτσι σε έναν κύκλο χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων στον οποίο η βασική επιδίωξη ήταν το κέρδος».

ΜΕΤΑ ΤΟ 1831 οι Βαυαροί θα προσπαθήσουν να αξιοποιήσουν τις μοναστηριακές γαίες, προς όφελος εκπαιδευτικών και θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων, με στόχο την ανάπτυξη της οικονομίας. Πολύ γρήγορα η Task Force της εποχής θα εμπλακεί σε μια αναμέτρηση με τρεις αντιπάλους: τις νέες κρατικές ελίτ, τα μοναστήρια και την εκκλησιαστική ιεραρχία. Η πρώτη περίοδος της ξεκινά το 1833 με τα μέτρα δήμευσης - από τα 600 μοναστήρια στην ελληνική επικράτεια παραμένουν 151. Διαρκεί ως τον Μεσοπόλεμο, όταν ξεσπά μια σοβαρή κρίση με κύρια χαρακτηριστικά την αγροτική μεταρρύθμι-



«ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΩΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ» επιμέλεια Ηλίας Κολοβός, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011, σελ. 289

“
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
«Θερίζει η σκανδαλίτις»

«Οι κυβερνήσεις της τρικομικής περιόδου (1878-1895), αναζητώντας απεγνωσμένα έσοδα, θεωρούσαν όπως είναι φυσικό τα μοναστήρια ως δύναμη χρηματοδότης της προσπάθειάς τους. Οι ενέργειές τους προκάλεσαν βίαιες αντιδράσεις. Οι επικεφαλίδες του ελληνικού Έθνου έβρισαν αυτά τα χρόνια από κατηγορίες για σκάνδαλο, όπως σημείωσε ο Α. Οικονόμου ήδη το 1882. Ο Στέφανος Κουμανούδης, προσεκτικός συλλέκτης νεολογισμών, σημείωσε ότι τα χρόνια μεταξύ 1887-1898 ήταν ιδιαίτερα πλούσια στην παραγωγή νεολογισμών από τη λέξη σκάνδαλο: η έννοια του "σκανδαλοθήρα" είχε εισαχθεί το 1887. Η ασθένεια της "σκανδαλίτιδος", η οποία θέριζε τον ελληνικό λαό, είχε κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή της το 1891. Και φυσικά τα μοναστήρια δεν αποτελούσαν μόνο αντικείμενα σκανδάλων αλλά συνέβαλαν και τα ίδια το μερίδιό τους σε αυτά».

(Τάσος Αναστασιάδης, «Ανίκητη η τα μοναστήρια στο σύγχρονο ελληνικό κράτος», σελ. 273)

